

портретом, що висить тут же в салоні на стіні, то навряд чи догадався б, що ота пишна красуня в бальовій сукні, з погордливим усміхом на коралових устах, з буйними кучерями над мармуровим чолом і ся пов'яла, зжурена жінка – одна й та сама особа» [7].

Таким контрастом Леся Українка показує життя жінки в різних обставинах. Життя з інтелігентом призводить до того, що жінка втратила себе, своє «я», а старий дзигар відраховує прожиті роки.

Література

1. Косач-Кривинюк О.П. Леся Українка: хронологія життя і творчості; [вст. ст. М. Г. Жулинського]. Препринт. вид. Луцьк : Волин. обл. друк., 2006. XI с. 928 с.
2. Левчук Ю.О. Жанрова система творчості Лесі Українки (когнітивний аспект): автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 / Чернівці, 2015. 20 с.
3. Стешенко І. Поетична творчість Лесі Українки. *Літ.-наук. вістн.* 1913. Т. 64. Кн. 10. С. 33–44.
4. Українка Леся. Зібрання творів : [в 12-ти т.]. К. : Наук.думка, 1978. Т. 10: Листи (1876-1897). 541 с.
5. Інтернет ресурс. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/17937/11-Proskurina.pdf?sequence=1>.
6. Інтернет ресурс. URL: <https://ukrlit.net/article1/1564.html>.
7. Інтернет ресурс. URL: <https://www.1-ukrainka.name/uk/Prose/Pizno.html>.

Намха С.М.

*директор КОЗО «Кислянська ЗШ І-ІІІ ступенів»
Зайцівської сільської ради
Синельниківський район, Дніпропетровська область*

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВІСТІ ЛЕСЯ МАРТОВИЧА «ЗАБОБОН»

Анотація. У статті розкриваються питання особливостей повісті Леся Мартовича «Забобон». Акцентується увага на історії написання твору, системі образів, а також проблемах, які піднімав автор у творі. Наголошено на тому, що повість «Забобон», як і вся літературна творчість Мартовича, була живим відгуком на злободенні питання тогочасної галицької дійсності

Ключові слова: особливість, поетика, художня література, спадщина, історична повість.

Natha S.M. Artistic Features of Les Martovych's Story «Superstition». The article reveals the peculiarities of Lesya Martovych's novel «Superstition». Emphasis is placed on the history of writing the work, the system of images, as well as the issues raised by the author in the work. It is emphasized that the novel «Superstition», as well as all the literary works of Martovych, was a living response to the pressing issues of the Galician reality of that time.

Key words: feature, poetics, fiction, heritage, historical story.

Самобутня постать Леся Мартовича в українському письменстві початку ХХ століття досить довго залишалася в тіні. За життя письменника не вийшла друком навіть половина того, що він створив. Свого часу літературна критика, власне, зігнорувала його оригінальний талант. Художня спадщина Мартовича й досі повністю не зібрана, всебічно не осмислена.

Останнім часом появились нові видання творів Леся Мартовича, у тому числі в перекладі на російську мову. В журналах та наукових збірниках опубліковано низку цінних статей і розвідок про письменника – праці С.А. Крижанівського, О.Є. Засенка, Ф.М. Біленького, С.М. Шаховського, П.М. Довгалюка, А.П. Григоровича та інших дослідників. Ці видання та розвідки заклали міцний ґрунт для ширшої популяризації творчості письменника, її глибшого наукового вивчення.

Проте художня спадщина Леся Мартовича, його громадсько-культурна діяльність вивчені ще недостатньо. Деякі статті та нариси про письменника мають слабку документальну основу. Поряд з цікавими міркуваннями про ті чи інші твори Мартовича, про характер його гумору й сатири, принципи типізації явищ життя тощо, в працях окремих дослідників зустрічаємо і поверхові, бездоказові твердження, застарілі та односторонні оцінки, що вимагають уточнення чи спростування. Не говоримо вже про те, що в критичній літературі про Мартовича фігурує чимало неперевіраних фактів а навіть легендарних відомостей [11, с. 28].

Після виходу збірки «Стрибожий дарунок і інші оповідання» (1905) в літературній праці Леся Мартовича на деякий час настає перерва. Щоправда, письменник зовсім не пориває стосунків з періодикою: 1906 р. в газеті «Громадський голос» друкує публіцистичну статтю «Реформа подружнього закону» (тоді ж вона вийшла й окремою книжечкою), 1913 р. у газеті «Діло» появляются його «Причинки до статті «Кілька язикових уваг». Водночас

Мартович бере участь у перевиданні своїх творів, вносить певні поправки у першодруки (так, друкуючи окремою брошуркою оповідання «Війт», письменник дещо загострив його ідейне спрямування) [1, с. 92].

Найвизначнішим твором Мартовича цього періоду є повість «Забобон», що стала цінним здобутком українського красного письменства переджовтневого часу. Історія створення «Забобону» досі нез'ясована. Тільки в загальних рисах розкриті ті перипетії, що їх пройшла повість перш ніж потрапити до рук читача [7]. Отже, зупинимося на цих питаннях докладніше, спираючись головню на розшукані нами архівні матеріали, що стосуються «Забобону».

Незавидна доля судилася «Забобонові» Мартовича. Винними у цьому, на наш погляд, є насамперед ті тяжкі, несприятливі для творчості умови, в яких проходила діяльність письменника. З другого боку, гадаємо, що при більшій наполегливості з боку автора його твір все ж побачив би світ ще до початку війни 1914 р. [4, с. 124].

Повість «Забобон» вийшла друком уже після смерті її автора (1917) заходами «Української видавничої спілки», одним з редакторів якої був В. Гнатюк. Видання цього твору було аж ніяк не легкою справою. Як свідчать штампи на багатьох сторінках машинопису (на що досі не звернули увагу дослідники творчості Мартовича), повість проходила крізь царсько-королівську цензуру, яка в Галичині фактично була в руках польської шляхти. Цікаво, що цензура користувалася у своїх офіційних документах польською мовою. Можна припустити, що цензура не дуже охоче давала дозвіл друкувати повість Мартовича, оскільки в ній виразно виступає антишляхетська тенденція.

Основна заслуга у виданні «Забобону», звичайно, належить В. Гнатюкові, який з великою пошаною поставився до пам'яті Леся Мартовича, доклав багато зусиль, щоб у тяжкий військовий час опублікувати його повість, бо, власне, вона підсумовувала творчий шлях письменника. Пізніше «Забобон» за львівським виданням переддрукувало київське видавництво «Сяйво» (1928), спорядивши повість передмовою М. Рудницького. Отже, твір став доступний широким колам читачів на Радянській Україні [10, с. 26].

Кілька разів повість перевидавалася (на жаль, без належної наукової підготовки тексту) у післявоєнні роки – і в збірках творів письменника, і окремою книгою. «Забобон» перекладено російською та чеською мовами. Однак було б неправильним розглядати повість Мартовича лише як сатиру на «мертві душі» галицької провінції – буржуазно-клерикальну інтелігенцію. По-перше, тому, що «Забобон» – твір не тільки про

інтелігенцію, а по-друге – не тільки сатира. Письменник дав у повісті цілу панораму життя галицького села, художньо відтворив ті соціальні й громадсько-культурні процеси, що відбувалися в ньому [9, с. 16].

Українська література того періоду (йдеться про Галичину й Буковину) мала вже такі здобутки, як повісті І. Франка («Великий шум»), О. Кобилянської («Земля»), новели й оповідання В. Стефаніка («Камінний хрест», «Палій»), А. Крушельницького («Рубають ліс») та багато інших визначних творів – соціальних полотен з життя села. Отже, Мартович міг уже опертися на певні традиції, скористатися досвідом своїх попередників.

Повість «Забобон», як і вся літературна творчість Мартовича, була живим відгуком на злободенні питання тогочасної галицької дійсності. Письменник-демократ з позицій захисника інтересів народу показав безправне, злиденне животіння сільського трудового люду, протиставивши йому сите й розбещене життя панівних верств галицького суспільства, польської шляхти, уніатського попівства. В жодному іншому творі Мартович так гостро й безкомпромісно не викрив «мертві душі» галицької провінції, як у «Забобоні».

У центрі повісті – життя попівської родини Матчуків: старого здитинілого панотця, його дружини – роботящої і чесною жінки, дочки Галі, звихненої польсько-шляхетським вихованням, сина Славка – головного персонажа твору [6, с. 32]. Мартовичів Матчук – цілком оригінальний художній тип, що міг постати лише на галицькому ґрунті в конкретно-історичних умовах свого часу [5, с. 102].

Образ Матчука письменник малює переважно в побутовому плані, в буденних стосунках із домашнім оточенням. Акцентуючи на дрібних, егоїстичних інтересах попа-нероби, ставлячи свого героя в гротескно-комічні ситуації, Мартович показує його духовну нікчемність, моральне убозтво. Ці негативні риси внутрішнього світу душ пастиря виявляються в усьому: в його ставленні до селян, в стосунках з людьми свого кола, в способі думання, вчинках і поведінці. Обставини, в яких він жив і виховувався, зробили його трутнем, вузькі інтереси тієї касты, до якої належав, наклали відбиток на всю його психологію [5, с. 104].

Змальовуючи образ Матчука, письменник вдається до такого сатиричного художнього прийому, як гротеск, що заснований на навмисно на поєднанні різких контрастів, сполученні комічного з трагічним, перебільшенні чи применшенні зображуваних життєвих явищ, певних рис характеру людини тощо. Прийом гротеска дав змогу Мартовичу розкрити образ панотця в смішному й комічному світлі [3, с. 12].

Тенденція автора – показати всю тупість, дивакуватість Матчука, паразитизм його існування – найповніше виявляється в стосунках попа із селянами. Матчук накидається на Петра Оском'юка, який нібито хотів навмисне зробити йому шкоду – всю худобу перебити. Панотець настільки запаморочений підозріннями, що всі нібито бажають чинити йому лихо, настільки заклопотаний сварками з наймитом, сусідами, що не може тверезо мислити, а тому виставляє себе на посміх [12, с. 3].

У змалюванні образу головного героя повісті, письменник не раз згущує сатиричні барви, вдається до шаржування, гіперболізації, навіть до окарікатурення його дурисвітства, невігластва та різних дивацтв, дотепно висміює мізерію його паразитичного ества. Все це Мартович робить з художнім тактом, не виходячи за рамки життєвої правди. Образ Славка, попри всю його, здавалося б, карикатурність, «нежиттєвість», як висловлювалися деякі критики, не був виплодом химерної уяви письменника, він мав реальних прототипів серед ретроградної частини тогочасної галицької інтелігенції [8, с. 75].

Рецензуючи «Забобон», М. Рудницький вперше в українській критиці висловив припущення, що Мартовичеві персонажі, а надто образ Славка, викличе в уяві читача певні аналогії з відомим твором Івана Гончарова «Обломов». Але такі аналогії він вважав невмотивованими, твердячи, що зображені українським письменником явища мають суто локальний характер, могли виникнути лише у специфічних умовах галицької дійсності. «Обломовщина» – подумає дехто, – зауважує М. Рудницький, представивши історію морального виродження Славка. – Ні, не вона. Це та душевна убогість-мізерія, що з коріння підточує і нищить немалу частину галицької дрібної, так би сказати, міщансько-холопської «інтелігенції». Це квінтесенція того «галичанства» і «рутенства», з якими колись змагалися Франко і Павлик з благословення Драгоманова...» [10, с. 67].

Мужицький світ у повісті Мартовича змалювано так же яскраво, з таким же глибоким знанням життя й побуту трудового селянства, хоч і не так повно, як життя духівництва, польської шляхти. Підхід до зображення трудівника, концепція людини з народу в «Забобоні», порівняно з ранніми творами Мартовича, не зазнали істотної еволюції. Письменник розглядав галицьке село як клубок гострих соціальних і національних проблем: він бачив, як народжувалися в ньому нові форми класової боротьби, а під її впливом зростала самосвідомість народних мас.

Глибше збагнути цей «окремий світ» селянина-хлібороба допомагає нам повість Мартовича «Забобон», в якій письменник виступає прекрасним знавцем життя й побуту галицького села, борцем за його соціальне й духовне розкріпачення. Панораму галицького села в «Забобоні» розгорнено

досить широко: тут і панський двір, і попівське приходство, і громадська рада (орган сільського самоврядування), тут і представники різних соціальних верств і станів селянства [2, с. 13].

Галерея художніх образів селян у повісті – широка й різноманітна: попівський наймит Іван, сільський «філософ» Петро Оском'юк, костоправ Павло Гаєвий, промовець і правдолюб Неважук, злидень Сенько Грицишин, непоправний злодій Гринько, повія Варвара. Кожен з цих образів наділений індивідуальними рисами, у кожного з героїв – своя доля, свій характер. Тямущий і працьовитий Іван – протилежність старого Матчука; коли недолугий панотець ні в чому не може дати ради, його наймит виявляє здоровий мужицький глузд, вміло веде попівське господарство, правда, також вміло й спритно обкрадаючи свого господаря.

Малюючи похмурі картини тяжкого соціального поневолення народних мас, їх духовної злиденності, Мартович дає зрозуміти, що виною такого стану є тогочасні суспільно-політичні умови, антинародна політика австро-угорських властей і польської шляхти. Водночас письменник далекий від того, щоб ідеалізувати селян, затушковувати непривабливі сторони життя хлібороба. Тому він так нещадно картає селянську масу за її пасивність, інертність, байдужість до громадських справ. Мартович прагнув своїм твором викликати серед трудового люду незгасне прагнення жити по-іншому, по-людському. Це – одна з найважливіших і провідних тенденцій повісті. Вона знайшла переконливе художнє втілення в тих розділах, де йдеться про те, як у Вороничах – цьому напівтемному й дуже відсталому селі – передові селяни засновують читальню, стають до боротьби проти гноблення й визиску, викривають махінації урядових властей та польської шляхти під час виборів до парламенту. Мартович насичує ці картини важливим громадсько-культурним і пізнавальним змістом [2, с. 14].

В ідейній концепції повісті важливу роль відіграє образ студента Потурайчина, який засновує у Вороничах читальню, організовує селян до активної громадсько-політичної діяльності, допомагає їм стати «новими людьми». Образ Потурайчина письменник наділяє багатьма позитивними рисами. Це вольова, цілеспрямована людина, віддана інтересам трудового люду. Вийшовши з робітничої сім'ї, зазнавши злигоднів життя бідного студента, Потурайчин ніс промінь світла в темні закутки душі затурканого селянина, вселяв у нього віру в свої сили. Він говорив, що треба змінити цей світ, в якому «хто був більший розбійник, спритніший злодій, тому й ліпше поводилося».

Повість «Забобон» є видатним художнім досягненням Мартовича. За широтою охоплення явищ життя, за глибиною і яскравістю їх змалювання, за своїми мистецькими цінностями цей твір є визначним здобутком

української реалістичної прози. Він має важливе значення як пристрасна, різюча соціальна сатира на реакційне попівство, буржуазно-клерикальну інтелігенцію, і як художнє дзеркало тих громадсько-культурних явищ, що відбувалися в глухому західноукраїнському селі на початку ХХ століття [6, с. 43].

Талант письменника в цьому творі виявився в умінні створювати художні образи, в легкій і невимушеній розповіді. Персонажі Мартовича завжди наділені виразними індивідуальними рисами, у кожного з них своя мова, міміка, свої жести, своя манера говорити. Розмаїття типів і характерів, зображених у повісті, свідчить не тільки про глибоке знання автором «Забобону» різних соціальних прошарків і груп населення Галичини, зокрема сільського, а й про високу спостережливість художника, про тонке відчуття ним того життєвого матеріалу, з якого він виліплює свої образи [6, с. 21].

Сатирична мистецька палітра Мартовича – багатобарвна, своєрідна. Письменник володіє всіма різновидами сатирично-гумористичного письма: іронією, сарказмом, гротеском, шаржем, карикатурою. Для Мартовича-сатирика дуже характерним є «переміщення дійсності в бік гротеска», як висловився один з дослідників його творчості, сатиричне загострення в зображенні певних суспільних явищ, які письменник висміює, викриває.

Безперечним творчим здобутком Мартовича в художньо-образна мова його творів, надто повісті «Забобон». Проза Мартовича увібрала в себе красу й багатство народної мови Галичини, зокрема Покуття. Для глибшого розкриття духовного світу персонажів, переважно селян Прикарпаття, для надання своїм творам характерного локального забарвлення, письменник щедро користувався покутською говіркою, особливо в ранніх оповіданнях. Повість «Забобон», за словами Мартовича, він намагався писати літературною мовою. Від цього принципу, як пише, відступав лише «для характеристики місця, осіб і ситуацій», вводячи в твір діалектизми, провінціалізми тощо.

Справді, повість Леся Мартовича «Забобон» написана тогочасною українською літературною мовою, в своїй основі спільною з мовою Наддніпрянської України. Разом з тим, мова повісті має чимало характерних діалектних рис. Письменник, зокрема, щедро користується говірковими елементами в діалогах і монологів селян. Для мовної характеристики персонажів з попівського, міщанського середовища Мартович вживає окремі полонізми, германізми. Мартович майстерно індивідуалізує мову своїх героїв.

Повість «Забобон» – своєрідний тематичний та ідейно-художній синтез всієї творчості Леся Мартовича – найвищий його письменницький

здобуток. Це пристрасна соціальна сатира на «мертві душі» галицької провінції, на той суспільно-політичний устрій, що їх породив, а водночас – це широке полотно про нужденне, безпросвітне і безправне життя галицького села, яке приходиться до усвідомлення: так далі жити не можна, пора скинути рабство, духовне невільництво. Своїм твором Мартович кликав трудящі маси до боротьби за той «новий світ», у якому буде господарем «порядний чоловік, той, хто працює», бо вірив у творчі сили народу, у його світле майбутнє. У цьому важливе ідейно-художнє і громадсько-культурне значення повісті.

Конкретно-історичну зумовленість творчості Мартовича, характерні риси його політичної сатири можна глибоко збагнути, лише врахувавши органічну спорідненість письменника з духом часу, з тими суспільно-культурними зрушеннями, що відбувалися в Галичині на зламі двох епох.

Література

1. Білецький Ф. Мечем сатири, гумором любов! *Українська мова і література в школі*. 1991. №2. С. 90–93.
2. Будзиновський В. Некар'єрович: Із споминів про Леся Мартовича. *Слово і час*. 1993. №2. С. 13–17.
3. Гнідан О. Талант могутній, невмирущий. Київ : Знання, 1991. С. 5–19.
4. Горак Р. Так де ж насправді помер Лесь Мартович? *Дзвін*. 2007. №4. С. 122–124.
5. Засенко О. Видатний сатиричний твір Леся Мартовича: повість «Забобон». *Жовтень*. 1956. №2. С. 97–108.
6. Лесин В. Лесь Мартович. Літературний портрет. Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1963. 63 с.
7. Лесь Мартович. Персоналії. Українці в світі. URL: <http://www.ukrainians-world.org.ua/peoples/244da4f35edfd16a/> (дата звернення 03.12.2015).
8. Погребенник Ф. Матеріали про «Забобон» Леся Мартовича. *Радянське літературознавство*. 1965. №11. С. 74–76.
9. Рудницький М. Джерело сили і натхнення. *Жовтень*. 1951. С. 16.
10. Рудницький М. Письменники зблизка: спогади. Львів, 1958. 162 с.
11. Шарова Т. Літературний процес 20-х років ХХ століття і механізми формування політичного дискурсу. *European Applied Sciences*. 2018. №2. С. 28–30.
12. Шарова Т. М. Жіноча проза: теоретичні засади визначення та класифікація. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2006. №745. С. 3.